

ERDÉLYI MUZEUM

XXI. kötet.

1904.

7. füzet.

Újabb adalékok Domitianus két dáciai hadjáratához.

A Dácia elfoglalását megelőző véres küzdelmek részleteiről vajmi gyér adattal rendelkezik a világtörténelem. Annál becsebb azért reánk nézve minden legkisebb új adalék s így az a nevezetes felirat is, melyet a német kormány által eszközöltetett ásatások révén *Schmidt Brunó* építészeti tanácsos, az egykori *Heliopolis* romjaiból *Baalbeknél* hozott 1903 nyarán napfényre s melynek világtörténelmi fontosságát *Mommsen Tivadar* méltatta a berlini tud. Akadémia bölcsészet-történelmi osztályának 1903 június 30.-iki ülésében. A régészeti irodalomnak eme gazdagodása első sorban minket, az ős Dáciában érdekelvén, mesterünk magyarázataival,¹ fájdalom hattyúdalával, sietek azt én is gyérszámú adattárunkba beilleszteni. A felirat szövege következő:

C VELIO SA

VI F · RVFO P · P · LEG XII

FVLM · PRAEF · VEXILLARI

ORVM LEG · VIII · I ADIVT · II · ADIVT ·

5 II AVG · VIII · AVG · VIII · HISP · XIII GE

M · XX · VIC · XXI · RAPAC · TRIB · CO

H · XIII · VRB · DVCI EXERCITVS AFRICI ET

MAVRETANICI · AD NATIONES · QVAE

SVNT IN MAVRETANIA COMPRIMENDAS DO

10 NIS DONATO AB IMP · VESPASIANO ET IMP ·

TITO BELLO IVDAICO · CORONA VALLAR

TORQVIBVS FALER is ARMELLIS · ITEM

DONIS DONATO · CORONA MVRALI

HASTIS DVABVS · VEXILLIS DVOBVS ET BEL

15 LO MARCOMANNORVM² QVADORVM

¹ Theodor *Mommsen* Inschrift aus *Baalbek*. Sitzungsberichte der königlichen preusischen Akademie der Wissenschaften. XXXVIII, XXXIX, XL. Berlin 1903. 817 l. 1903. november 1.-én bekövetkezett halálával tehát utolsó nyilvános előadása is Dáciáról szólt.

² Felíratilag itt mutatkozik *Marcomanni* forma először a szokásos *Marcmani* helyett.

- SARMATARVM ADVERSVS · QVOS EXPEDI
 TIONEM FECIT PER REGNVM DECEBALI
 REGIS DACORVM CORONA MYRALI HAS
 TIS DVABVS VEXILLIS DVOBVS PROC · IMP · CAE
 20 SARIS AVG · GERMANICI PROVINCLAE PANNO
 NIAE ET DELMATIAE · ITEM · PROC · PROVINCLAE
 RAETIAE IVS GLADI · HIC MISSVS IN PARTIAM EPIPHA
 NEM ET CALLINICVM CVM AMPLAMANV · TRIBV
 TARIORVM REDVXIT · M · ALFIVS M · F FABO ||||
 25 L || IACVS AQV |LEI VET LEG · XV AI OI ||A||P

C. Velio Sa(li)ci f. Rufo p(rimo) p(ilo) leg XII fulm(inatae) praef(ecto) vexillariorum leg(ionum) VIII, I adiut(ricis), II adiut(ricis). II Aug(ustae) VIII Aug(ustae) VIII Hisp(anae), XIII gem(mae) XX vic(tricis) XXI rapac(is) trib(uno) coh(ortis) XIII urb(anae) ducei exercitus Africi et Mauretanicus ad nationes, quae sunt in Mauretania comprimendas

donis donato ab imp. Vespasiano et imp. Tito bello Judaico corona vallar(i), torquibus fa(le)r(is) armillis et bello Marcomanorum Quadorum Sarmatorum adversus quas expeditionem fecit per regnum Decebali regis Dacorum, corona murali, hastis duabus, vexillis duobus

procurat(ori) imp. Caesaris Aug. Germanici provinciae Pannoniae et Delmatiae item proc(uratori) provinciae (R(aetiae) ius gla(d)i (habenti)

Hic missus in Parthiam Epiphanem et Callinicum regis Antiochi filios ad imp. Vespasianum eum ampla manu tributarium reduxit.

M. Alfius M. f. Fab. O . . . l iacus Aqu(i)le(ia) vet(eranus) leg(ionis) XV Apol(linaris) a(mico?) p(iissimo?).

A 19. és 20. sorban előforduló *Caesar Augustus Germanicus* jelző a *főnév nélkül Domitianusra* vonatkozik s ez a sajátos *memoria damnata* meg egy sirmiumi felíratból¹ ismétlődővén, a Kr. u. 96-ban Deceballal kötött lealázó békével hozható összefüggésbe, úgy hogy ezt az emléket *Nerva* korában, vagy még inkább *Tra-*

¹ Corpus Inscriptionum Latinarum III. Supplementum 10.224 donis donat: ab imp. *Caesare* Aug. *bello Dacico* torquibus armillis phaleris corona vallari.

ianus első éveiben (tehát Kr. u. 100 körül) állítható *Rufus* tiszteletője *M. Alfius*, a mikor *Domitianus* nevét büntetésből elhallgatták.

A megtisztelt *Rufus* származási helyéről hallgat a terjedelmes felirat, mely a java férfi korban, úgy a negyvenes években elérhető ¹ *premilatusi* fokon, a centurióság befejeztével veszi fel pályafutását. Ezt a fokozatot Kr. u. 60—71-ben a judaeai háború időtájában érhető el. Innen kezdve szabályszerűen emelkedett a XIII-ik városi cohors tribunusává,² de abból praetori cohors tribánatusságra már nem juthatott.³ Kitüntetésben kétszer részesül. Először — *Vespasianus* alatt — 71-ben a judaeai háborúban vitézkedve a kisebb rendű *torques armillae phalerae* és díszkoszorú (*corona vallaris*) tulajdonosa lett, még mint kiválóan becsült centurio, vagy primipillus.⁴ Majd a mi területünkön szerzett érdemeit a legio paranesnokoknak⁵ vagy a segédesapatok praefectusainak⁶ osztogatott *corona muralis*, *hastae duae*, *vexilla dua*-val jutalmazá *Domitianus*. A katonai térről most a szokott módon a procuratori körbe lépve, *Domitianus* Kr. u. 81—96 közt, az akkor még osztatlan *Pannonianak Dalmatiával* egyesített *procuratorává* küldé (procurator imp. Caesaris Aug. Germanici provinciae Pannoniae et Dalmatiae). Innen hihetőleg ismét *Domitianus Raetia* procuratorává lépteté elé, mert habár terjedelemre *jóval kisebb vala* ez a provincia, azért mégis rangemelést jelentett a procuraturával kapcsolatos *ius gladii* joghatályával (Procurator Raetiae ius gladii dehabenti is oda értendő).⁷

¹ Így *M. Blossius Pudeus* (Corp. Inscript. Latin. VI. 3453) ki prope diem consumationis primipili sui 49 éves korában halt el.

² Hasonló előmenetelt mutat *L. Ovinius Rufus* Tiberius idejében, (Corp. Inscr. Latin. X. 4872. ki primipil. leg. XIII gem.-ből trib. mil. cohort. XII urb. lett. További analogiák Corp. Inscr. Latin. V. 7003 és Corp. I. Lat. XI. 395. is.

³ Ilyen előmenetelt mutat Corp. V. 7003., VI. 1599. X. köt. 4872., XI. 395., XIII. 3626.

⁴ Hasonlók Corp. Inscr. Latin. III. 10224., VI. 3580 és 3584., X. 3886., XI. 390, 3911, 5992., XIV. 3612.

⁵ Corp. I. Latin. X. 135. XIV. 3612.

⁶ Hasonlót mutat Corp. I. Lat. V. 1449. és X. 4802.

⁷ Corp. Inscript. Latin. II. 484. proc. prov. Mysiae inferioris eiusdem provinciae ius gladii, tehát *Mommsen* szerint a ius gladii, mert nem decli-

A hivatali carrière illetően részletezése mellett kiválóan becses történeti vonatkozásokat szolgáltat feliratunk történelmileg és specialiter *Dácia történetére* is. Így első fegyverdiességét a Kr. u. 66-ban megindult iudaeai háborúért nyeri Vespasianus és Titus-tól 71-ben s azonos lehet azzal a *Rufus*¹ nevű egyiptomi eredetű római vitézzel, a ki *Machaerus* város ostrománál merészségével feltűnést keltett. Ekkor a XII. legióban centurio vagy primipillusként szolgálhatott. Ez a legio *Titus* alatt vett részt a zsidók leverésében. Innen Parthiába nyert kiküldetést, *Epiphanes* és *Kallinikos* commagebeli hercegek, a 72-ben detronizált *Antiochus* fiainak és követőiknek visszahozatalára.² Josephus ilyen katonai küldetésről nem szól, csakis *Vespasianus*nak *Vologesushoz* intézett felhívását és a fejedelmi ivadékok önkényes visszatérését örökíti meg, a mi aligha felel meg a valóságnak. A rómaiak politikai befolyásának érvényesülését a távol keleten ez a tény is kellően igazolhatja.

Most a mauretaniai expedícióban vett részt *Rufus*, mert daczára annak, hogy a *Gajus* császár által *Jubától* elfoglalt tartományban *Suetonius Paullinus* és *Hosidius Geta* az első lázadásokat elnyomták, azért ott katonai egyengetni való akadt bőviben. *Rufus* nyolez legio segédesapataiból alakított hadosztályt vezetett. Mikor történhetett ez a nevezetes expeditio? *Nero* idejében semmi esetre, mert a *Galba* által szervezett *legio I. adiutrix* s a *Vespasian*tól felállított *Legio II adiutrix* is ott szerepel s a *iudaeai* háború utánra említi a felirat is ezt a vállalatot. A további legiókból háromnak u. m. a *legio LII. Augusta*,³ *legio VIII. Hispana*,⁴ a *Leg. XX. victrix*,⁵ sőt tán a *Leg. II. ad-*

nalható substantív alkalmaztatott. A ius gladiüvel felruházott procuratorok jogait Mommsen Staatsrecht 2³ 270. lapján, s még bővebben Strafrecht 243. lapján fejtette ki.

¹ Josephus : Bellum jud. 7, 6, 4 = 199 Niese.

² U. az : Bellum jud. 7, 7. 1—3 = 219—225, egy *Heliopolis*ből eredő felirattal Dessau azt igazolja, hogy a Syria helytartója által intézett (bellum) *Commagenicum* végződött volna a király letételével s hogy a római csapatok nem találtak fegyveres ellenállásra.

³ Dio 60., 9. Plinius Nat. Hist. 5., 1., 11.

⁴ Dessau 2246.

⁵ U. o : 2255. — ⁶ U. 6 : 2271.

*iu*trix¹ *vexillationi* Britanniából mozgosítottának Mauretaniába. A másik négy legio és pedig *Leg. I. adiutrix*,² a *Leg. VIII. Augusta*,³ a *Leg. XIV. gemina*⁴ és *Leg. XXI.*⁵ rapax *Vespasianus* korában Felső-Germaniába feküdtek.⁶ Ott tehát békés nyugalom uralkodhatott akkoriban s *Vespasianus*tól egészen a *chattok* lázadásáig *Domitianus* alatt. Hogy azonban egy komoly hadműveletet csakis a helyőrség ily jelentékeny gyéritésével intézhetett el a császári kormány, ez ama kor hadvezényletének oly végzetes tévedése vala, mely a tartományi lázadások hosszú sorozatának előidézőjévé vált, s melyet sok keserű csalódás multán próbált helyrehozni *Constantinus* hadi szervezete. A mozgosítás közelebbi czélját nélkülözzük; de mint *dux exercitus Africi et Mauretanic*i eme két tartomány rendes helyőrségéhez tartozott 3 legiónak támogatására s úgy *Mauretania*, mint *Africa Numidia* magasabb rangú parancsnokainak combinált közreműködésével tervezett hadi vállalatra gyűjtött és legionként az analogiák szerint,⁷ ezer főre becsülhető osztagnak *Rufus* a mozgosítás tartama alatt térparancsnoka lehetett. Az összpontosítás befejeztével léphetett parancsnoki functióba s így ékelődött be gyakorlati szükségből a tartományi- és mozgosítási parancsnokság közzé ez a szokatlan és sajátos *tribunatusi* szerepkör. Már abból a körülményből is kidomborúl ez a folyamat, hogy mint a Carthagóban állomásolt XIII. városi *cohors* parancsnoka

¹ Dessau 2278. Már *Domitianus* idejében, hihetőleg Pannoniában állomásozott a *legio II. adiutrix* (*Hermes*, 3, és *Corp. Inscript. Lat.* III. 10224.); de a Duna melléki hadi erejét aligha nélkülözhatték a mauretaniai *expeditio* javára.

² Dessau 2277. Ez a következő *L. VIII. Augustával* és *XIV. gemina*val már 70-ben a germán felkelés leverésére vezényeltetvén, a III-ik ott talált legióval ott maradt. Lehetséges egyébként, hogy *Domitianus* alatt Hispaniában állott a *leg. I. adiutrix*.

³ Dessau 2264.

⁴ Dessau 2262.

⁵ Ugyanó 2273.

⁶ Mommsen *Römische Geschichte* V. 145.

⁷ *Igy Corp. Inscript. Latin* X. 5829. felírata Ferentinumból: *primus pilus leg. III. Aug. praepositus vexillationibus milliaris tribus expeditione Britannica Leg. VII. gemin. VIII. Aug. XXII. primig.* Az 1000 ember felett az 500 számláló *cohors* és egy *auxillaris cohors* quinquennarisből telt ki.

nyerte az Afrikába vezényelt nyolcz legiobeli segédsapatok úgy nevezhető *térparancsnokságát* s az összpontosítás vezetőjeként szinte természetszerűleg hárult reá a tartományi haderőtől elkülönített *exercitus Africus et Mauretanicus ad nationes quae sunt in Mauretania comprimendas* további önálló vezénylete is (*dux*).

Hogy a Mauretániában felmerült eme pacificationalis expeditióhoz épen a szomszédos Hispaniából nem vettek igénybe segítséget, az további értelmezésre alig szorúl. Csak természetes, hogy a legio VII. gemina, mely akkor Hispániához tartozott, hiányzik a levezényelték sorából. A legio I. adiutrix, mely azelőtt Hispaniában szolgált ugyan, a mozgósítottak közé esett; de már *Felső-Germániából* indúl, a hol nélkülözhető vala legénységének egy része. *Gallia* hadereje hasonló okból nem vala igénybe vehető, mert a lázadás tüze mindezekhez igen közel lobbanhatott fel.

A *Flavius*-háznak Mauretániában viselt hadjáratainál azonban mégis fontosabb reánk nézve az a hadjárat, melyet *Rufus* a *marcoman*, *quad* és *sarmata* népek ellen épen *Dacian*, a dákok királyának, *Decebal*nak királyságán vezethetett s melyért újabb kitüntetést nyert. „Et bello Marcomannorum Quadorum Sarmatorum adversus quos expeditionem fecit per regnum Decebali regis Dacorum“ (L. a felírat 17—18. sorait.)

Erről a Domitianus idejében viselt hadjáratról szűkszavú felírataink különféleképen emlékeznek idáig meg. Így *expeditio Suebica et Sarmatica* néven örökíti meg Pisidiában¹ (Antiochia) a XIII. legio gemina legatusára vonatkozó felírat, mely az időpontra azonban közelebbi támpontot nem szolgáltat.

Majd *bellum Suebicum it(em Sar)maticum*nak említi egy *Potentiaból* ismeretes felíraton (Corp. Inscript. Latin, X. 135) a *Donis (militari)bus bello Suebico it(em Sar)matico corona murali coro(na va)llari hastis puris duobus vex(ill)is ar)gentis duobus* kitüntette. *Bellum Germanicum et Sarmaticum*ként említi Traianus kitüntette *Tifernum Metaurenséből* (Corp. Inscript. Latin. XI.

¹ Corpus Inscriptionum Latinarum III. 6818 leg. Leg. XIII. gem. donat. don. militari. expedit. Suebic. et Sarm.

5992) Don. Donato ab. imp. Traiani Aug. Germ. ob bellum Dacii torquibus armill. phaleris corona vallar. et a priorib. principibus, vagyis Domitianustól) *eisdem donis donato ob bellum Germ(anicum) et Sarmatic(um)*. A *Bellum Dacicum et bellum Germanicum* nevet említi Perinthosból (Corp. Inscript. Latin. III. 7397 sz.) egy felírat: Donis donatus bello Dacico et bello Germanico. Végre Domitianusnak két kitüntetettje és pedig a fenn Sirmiumból már idézett (Corp. I. Latin. III. 10.224) felíraton (bello Dacico torquibus armillis phaleris corona vallari) és Carthagóból egy szintén Domitianustól kitüntetett részese a dák háborúknak *bellum Dacicumból* vannak megörökítve. Így különösen a carthagóbeli felíratnak a Corp. Inscript. Latin. VIII. 1026. sz. a. látható eme sorrendje: Donis donatus a Domitiano ob bellum Dacicum, item ab eodem ob bellum Germanicum, item torquib. armillis ob bellum Dacicum. Domasewsky Alfréd¹ ugyan a *bellum Germanicumot*, melyet Mommsen² egészen találólag a suebsarmata hadjárattal egynek tart, csakis Antoninus Saturninus lázadásával azonosítja, miután legyőzőjét Appius Norbanust *confector belli Germanici* czímmel magasztalja sírfelíratán a hitvesi hiúság.³ Mommsen találó kritikája szerint azonban egy kisebb jelentőségű helyi mozgalom aligha szolgál vala okúl magasabb katonai kitüntetésekre s az özvegy tetszelgő rendelkezéséből használt *bellum Germanicum* a hivatalos megkülönböztetések dolgában bizonyító erővel nem bírhat. *Domitianus* eme kitüntetettje tehát a *bellum Suebicum et Sarmaticummál* azonos *bellum Germanicumban* vitézkedhetett.

Ezen felíratí adatkészletből a háborúk időrendje is jóformán kikerekíthető. A sueb, marcoman quad és sarmat népek ellen viselt hadjárat, úgy látszik, a Domitianus által *Dacia* meghódítására kezdeményezett első dák hadjárattól (*bellum dacicum* Corp. III. 10.224 és VIII. 1026) keletkezett. Domitianus nem kapván meg azoktól a megígért segítséget, *szószegésükért* expedíciót indított ellenük, sőt a szomszédos *szarmata*k ellen is. Ez vala tehát a Suetoniusnál is említésbe jövő *expeditio Sarmatica*,

¹ Alfred Domasewsky: Correspondenzblatt 1902. 114 lapján.

² Th. Mommsen Hermes 3, 117.

³ Corp. Inscript. Latin. VI. 1347.

a potentiai felírat szerint a *bellum Suebicum* item *Sarmaticum*, azaz a *bellum Germanicum et Sarmaticum*. S hogy ez a bosszúzó hadjárat a *dákok földjén Decebal király országán indulhatott meg* s így az első dák hadjárat a rómaiakra kedvezőleg végződhetett, azt a baalbeki felírat igazolja. Így válik érthetőbbé Dio Cassius elbeszélése is, mely szerint Domitianus a markomannoktól vereséget szenvedve, Decebal segítségére támaszkodik s felveszi vele a korábbi időkben visszaútasított szövetséget. S a Suetoniusnál a szarmaták megtámadása idején említésbe jövő „*legione cum legato simul caesa*“² vagyis *Oppius Sabinus* legatusnak seregestül való felkonzoltatása eredményezheté a rómaiak szégyenletes vereségével végződött második dák hadjáratot, mikor Domitianus Decebalus követét akará az általa trónvesztettnek declarált király helyére ültetni, a mit a dák király hadüzenetnek nyilvánítván, kitör a Domitianusra oly végzetessé vált újabb dák hadjárat, melyben nyerheté harmadik kitüntetését a carthagói felírat vitéze (C. I. Lat. VIII. 1026); item *torquibus armillis ob bellum Dacicum*.

Ime tehát lassankint kibontakozni kezd előttünk a tragicus hadjárat okaival és előzményeivel! Csak egy pár hasonló felíratot vessen fel még a jó szerencse s Dacia eme kiválóan érdekes de bonyolult korszakában is eligazodhatunk lassankint. Hála azért Mommsennek, a nagy mesternek, ki hattyúdalát is Dácia-nak szentelte. Áldassék azért az ő nagy neve mindörökkön örökké mi közöttünk!

¹ Dio 67, 7, 1, 2. a 172. 174 l. Boistevain kiadása.

² Suetonius: Vita Domitiani 6. Eutropius 7, 23. Jordanes Get. 13.